

erje megtorpan. Tita kárörvendően viszonyul a várandós régi ismerőshöz, pillanatnyi derűt okoz neki. Fülöp szerelme a mással létesített testi kapcsolat nyilvánvalóságának ellenére sem szűnik meg, sőt.

Tita alakja majdnem olyan nyomatékos szerepet kap, mint testvéréé. Karaktere találon ábrázolja a nők XIX. századbeli szereplehetőségeit, pontosabban a lehetőségek hiányait, az ezekből adódó személyiségtorzulásokat, a kiteljesedés lehetetlenségét. Bár függetlenségre törekszik, egyedül kíván érvényesülni, mások segítségével nélkül nem tudna boldogulni. Színésznői ambícióit újra és újra megnyírálják a kudarcok, nem tud kilépni a stábtaszerepből.

A Szécsi Noémire olyannyira jellemző társadalomkritikai attitűd nem marad ki ebből a kötetből sem, bár véleményem szerint a *Mandragóránál* rejtettebb formában kap szerepet. Egyik példája lehet ennek az emberek viszonyulása Fülöp felé. A korabeli nők esélyeinek hiányára tett utalások szintén értelmezhetőek kritikus megszólalásokként. A süketiség feleség, aki nem tudja férje tetteit kommentálni az ironikus hangnemből adódóan pozitív színben tűnik fel: „Egy szép süket nő! [...] Minden férfiember vágya.” (71.) A férfiak inaktivitása, a családfenntartói szerepből való kilépés egyaránt kritikus szemléletre utal. A nizzai idilli környezetben a férfiak nincsenek az ott lakó nők segítségére: „...nincs szükségünk férfiakra, boldogabbak vagyunk nélkülük.” (44.) A Bárdy család és a gyermekeik megélhetését sem a férfiak munkája termeti elő: „Ebben a családban a nőknek kell dolgozni...” (88.) – olvashatjuk a regényben.

A XIX. századi környezet ellenére a regény a máról, a mai olvasókhöz szól. Egyrészt láthatjuk a hatalmas távolságot, mely elválaszt (például Fülöp fáradtsága egy vonatút után – 128.), másrészt a tematikát, mely összeköt. A kommunikáció, a megértés például a virtualitás ellenére, vagy éppen amiatt (néha) ugyanolyan lehetetlennek tűnik, mint a siket Fülöp számára, azaz az olvasó hozzá hasonlóan be van zárva saját világába. A multikulturális identitás problémái talán sosem voltak a mainál aktuálisabbak. A nők szerep- és karrierlehetőségeinek kérdései, ha a Titánénál kisebb mértékben és más hangsúlyokkal, de a XXI. században ugyanúgy jelen vannak, mint voltak a XIX. században.

A *Gondolatolvasó* egy tehetséges, leleményes, újító, hiteles szerző eredeti, alapos, izgalmas regénye, mely mögött álló felkészültség és munka elismerésre, eredménye minél nagyobb népszerűsége hivatott.

Átlátszó falak közt alvó korpusz

Szép Szilvia

Kritika Tóth Krisztina *Akvárium* (Budapest, Magvető Kiadó, 2013.) című regényéről.

Miért olyan izgalmas Tóth Krisztina legújabb könyve? Hogy ha a teljesség igényével élhetnénk, a válasz talán több recenzió vázát adná, mint amennyit ez a szöveg elbír. Hiszen kitérhetnénk Tóth Krisztinának a lírától az epika felé fordulására, a novelláskötet és a regény műfajának összecusúsására, a regény és a novelláskötetek metaforikus invenciójára, a szereplők testhangsúlyosságára, az alakzatok szövegteremtő erejére... stb. A kérdés megválaszolását még tovább nehezíti, hogy másként kellene válaszolnunk az életművet ismerőknek, mint a most megismerőknek. Jelen esetben tehát a középút megtalálása a kritikus feladata, amelynek teljesítése talán csak folytonos üvegfalba ütközést fog eredményezni.

A Tóth Krisztina életművet jól ismerők számára nem volt meglepő, hogy a 2013-as könyvhétre megjelent kötet műfaja regény. Sokuknak már a 2011-es könyvheti *Pixel* („novelláskötet”) előrevetítette az író nagyobb kontextus felé fordulását. Ez a kötet ugyanis harminc rövid fejezetből épül fel, amelyek címei egy-egy testrészt jelölnek. Ezek és a paratextusok (*Szövegtest* mint alcím) arra készítik az olvasót, hogy egészként (regényként), ne pedig fejezetenként (novelláskötet) értelmezze a *Pixelt*. De szerencsés lehet-e egy részletekben sokszor elvesztő, egykor csakis költőként ismert (tárca)novellaíró regénybeli vállalkozása? Az író saját elmondása szerint küszködött a regény műfajával, mivel nehéz volt felvennie egy olyan holisztikusabb perspektívát, amit ez a műfaj megkíván. A részletező leírások, a nagybetűvel jelzett alfejezetek elkülönült egymás utániséga ezért készíthet minket a novelláskötetek olvasásmechanizmusára. És ezért is lehet, hogy a novellába szerelmeket elkezdheti vonzani a regény műfaja. Tehát ennek a hibridizációnak sok előnye megmutatkozhat.

Az *Akvárium* tematikai szempontból sem különül el a korábbi novelláskötetektől (*Vonalkód, Hazaviszlek, jó?*,

Pixel). Már-már tóthkrisztinás témaként beszélhetünk a test nehezen elbeszélhető, de egyébiránt természetes funkcióiról (menstruáció, szülés, öregedés, betegség, halál) és a megoldásként tervezett tragédiákról, öszszeomlásokról (abortusz, házasságtörés, öngyilkosság). A sejtelmesség, a pesszimizmus, a ridegséggel elbeszelt tragédiák okozta libabőr egyből elkezdhet hiányozni, mihelyst végzünk egy-egy kötetével. Megmagyarázhatatlan, ossziáni hatás ez.

A 2006-os *Vonalkód* novelláit egyfajta szorongásháló kapcsolja össze. A *Hangyaterkép (Útvonal)* (43. o.) című novellának több mozzanata is visszaköszön az *Akvárium*-ban. Ebben a novellában is egy koszos házban élő, házastörtés nagymama, egy nála hagyott magányos, szeretethiányos, félkezű babákkal körülvelt unoka és egy távolban lévő halott újszülöttestet világra hozó anyuka a szereplők. A hangyaterkép a vihar előli menekülési útvonalat, a halálos elszántással rendelkezők túlélési térképét szimbolizálja. Az *Ez itt minek a helye? (Bikini-vonal)* (136. o.) című novella az életművet erősen meghatározó test és halál, test és szépség összefüggéshálózt elemzi fényképeken.

A 2009-es *Hazaviszlek, jó?* című kötet első tárcanovellájának címe: *Homokakvárium*. Ez a tárca egy megnevezhetetlen tárgyjal azonosítja életünk működését. „Két üveglap között színes folyadékban homok van, és lassan csordogál lefelé. Ha megfordítjuk a tengelyén a keretet, a homok visszafelé folyik.” (7. o.) „Egy homokakváriumban élünk, odafent egy szórakozott kéz időről időre megfordítja a képet [...] Összetapadnak, szétválnak, sodródznak erre-arra, pompás, izgalmas alakzatokat öltönek a sűrű lében.” (8.o.) Valójában az *Akvárium* kötet címet is értelmezhetjük egy ilyen világmintázatot jelölő metaforaként, olyan üvegfalak között rekedt világként, amely már a születéskori inkubátorral megkezdődik és a fertőző osztály üvegfalain keresztül egy üvegekoporsóban végződik.

Mind a *Pixel* és mind az *Akvárium* szereplőire jellemző az illatban, ízben, látványban metonimikusan elinduló emlékezés. A *Pixel*-ben, a köldök történetében a kerek, pocakosra sült sütemény idézi fel a tanárnőben a gyerekként, apa nélkül szült down-kóros kisbabát, akit a kórházban hagyott. (77. o.) Az *Akvárium* Edit nénije pedig akkor képzelet el az abortusz miatt meg nem született Edu gyermekét, amikor Edu két pófára zabálja a somlóit. (141. o.) Mindazonáltal a regényben is megjelenik a novelláskötet egyfajta filozófiájaként ismert nézet („Azt, hogy mi volt a nagyobb rossz, mindig csak

utólag lehet látni.”), amely még inkább az életmű szerkesztésévé teszi a regényt.

Az *Akvárium* a 20. század közepétől felállított üvegfalak mögött élő emberek kirakatszerű, levegőtlen, fojtogatóan bűdös, érzelmeiktől mentes, boldogtalan életét mutatja be három fejezetben. A három rész kronológiailag nem lineáris, ugyanis az első és az utolsó fejezet keretezik be a középsőt, a múltat elbeszélő fejezetet. A regény főszereplőjének tekinthetjük a gyerekként csendes, felnőttként pedig üvegbura alatt élő Verát, akit Edit néni és Jóska bácsi fogadott örökbe. Kulcsszereplő még a koncentrációs tábor is túlélt Edit néni testvére, Edu, aki alig harmincas koravén, olykor csecsemőre, máskor pedig háziállatra emlékeztető lény.

Az első fejezet Vera kislányát, Vicát, és Vera édesanyját, Klárimamát mutatja be. Ugyan szóba kerül a többi szereplő is, azonban az egymáshoz való viszonyukat majd csak a középső fejezet bontja ki. Ugyanúgy a Klárimamánál unatkozó Vica egyik játéka – a kályhában gyöngyözve izzó alma, amely még órák múlva is meg-ráncosodva, egészben küzdött a lángokkal, és mintha megakadt volna a parázsló torokban (26. o.) – is majd csak az utolsó fejezetben nyeri el értelmét, amikor újra előkerül a torkon akadt alma miatt fulladozó, üvegekoporsóban fekvő Hófehérke meséje, ami édesanyjának, Verának fullasztó, levegőtlen életét szimbolizálja. A regény végén ugyanis Vica édesanyja régi megviselt, kopasz menyasszony babáját – ami egykor egy nagyon drága, egyedi, szovjet darab volt, és járásra alkalmas lábakkal rendelkezett – fekteti a már üres üvegekoporsóként funkcionáló akváriumba. Vera ekkor már rá sem tud nézni a babamaradványra. Ugyanis a fátyollal elfedett molyrágta fej a régi, a még inkább fullasztó életét idézi fel, az egykor kopaszon örökbefogadott énjét, Edit néni parókával elfedett fejét, kopaszodó férjét, a régi, koszos függönyökkel eltakart küzdelmes életét.

A szereplők gondolatai, érzései azonban szintén fátyol alatt vannak, ugyanis minderről a narrátor nem ad tudomást. A test kinézetéről, fejlődéséről, biológiai naturalizmusáról viszont annál inkább. Vera növekedése is testi változásaiban válik nyilvánvalóvá. Felnőttként magas, vékony, nagy fülű, olaszos különlegességű, Sophia Lorenhez hasonló lányt képzelhetünk el szerepében. Vera folytonos feszegetése is testi kinézete felőli aggodalmában mutatkozik meg. Edura és Edit néni nem akar hasonlítani, ugyanis a kiszolgáltatott, örökösen verejtékező kövérség számára a szegénységgel kapcsolódik össze. Inkább a gazdagok könnyedén viselt testére,

szőke hajára vágott. Vera esküvőjének leírása is csupán a jelenlévők kinézetének bemutatásából, a rosszindulatú vendégek gondolatainak közvetítéséből áll. Szinte képként látjuk magunk előtt, hogy a vőlegény jóval alacsonyabb, mint Vera, hogy Jóska bácsi guppihoz hasonlítja a menyasszonyruhába bújt nevelt lányát, hogy Edu feketében ül. És szinte érezhetjük, ahogyan az izzadságszag az ételek párájával, a beszökött hajléktalan bűzével és a cigeratafüsttel kavarg.

Szintén a test, nem a narrátor beszél Vera rejtett sérelmeiről, amikor a Velencei-tó partján a bikini nem fedi el a férje okozta szenvedésnyomokat. Vera megoldásként választott házassága tehát ugyanolyan fullasztó, mint az egykori otthoni környezet. Azonban a régi nyomor az új, gazdagabb üvegbura alatti életével szemben még inkább fullasztó számára. Ezért is lehetett elviselhetetlen légszomja fényképnézegetéskor és ezért is nem akarja újra látni azt az egykor különleges moszkvai csodababát, aminek donorlábát és kopasz fejét menyasszonyi ruhával (régi sárgás csipkefüggönnyel) takarják el.

Edu a regény egyik kulcsszereplője. A koncentrációs tábor megjárta emberek tükörképe ő, akiből kiölték nemét, korát, érzéseit, aki emberfeletti közönyének köszönhetően minden piszkos munkát elvégez, akit nem izgat a fertőző betegség, az ürülék, a halál, a fájdalom sem. Üres testben él, így őt főként biológiai mibenléte határozza meg. Például az ő menstruációja szervezi meg a családtagok heti tisztálkodási sorrendjét. Több helyen is részletes leírást olvashatunk kinézetéről, a hatalmas, szétterülő melleiről, szétcigarettázott, csorba fogairól, amit olykor taszító delejes vonzerőnek nevez a narrátor. Edu kizárólagos testként való létezését tetőzi teherbe esése, majd abortusza, amiről ő mit sem sejt. Ahogyan testvére, Edit néni, ő is a fertőző osztály üvegfalai között éli mindennapjait; véres rongyokat, ágtyalakat mos.

A regényben lévő férfi szereplők is üvegfalak között élnek, és befőttesüvegbe rekedt levelek által beszélnek. Vera nevelőapja, Jóska bácsi álmolja és alkotja meg az akváriumot. A dolog nagyon lassan halad, ugyanis a halak beköltözése előtt Jóska bácsi nagyon alaposan előkészíti a vizet, a növényzetet, és minden apró dolgot, ami a halaknak szükséges. Persze a folyamatot a pénzszűke is lassítja. Jóska bácsi viszont pont a nagy napon, a halak üvegpalatájukba költöztetésének pillanatában hal meg. Vicces és egyben rendkívül lesújtó, amikor az akvárium levegőztető rendszerének elszállításakor a szomszédok azt hiszik, hogy ezek a műszerek tartották életben a bácsit.

Gabi bácsi, Edit néni régi ismerőse, miután letipor-ták szülőfalvát, Diogenészfalvát, nagy asztalával, hat székével és családjának szellemével együtt egy régi nagy üvegfalú kirakatba költözik. Élete családjának halála körül forog, egyedül a Verának tartott angol órák tartják életben, aminek megszűnése után fel is akasztja magát.

A regény zárása még reménytelenebbé teszi Vera sorsát; miután meghalt Edit néni és Edu is, Vera halott kislíút hoz a világra, majd megtudjuk, hogy Vera férjének szeretője terhes. A zárójelenetet a régi baba láttán dührohamot kapó Vera teszi zaklatottá, amikor gyermekének nemlétezését kívánja. Úgy tűnik, hogy az üvegfalak kilátástalanná tették mindannyiuk életét. A házasság fullasztó üvegburává, az egykor álomként létező akvárium üvegekoporsóvá vált. Az író nővel először találkozó olvasók bizonyára zaklatottan emészthetik a történetet, viszont a tóthkrisztinás regényre számítók elégedetten tehetik le a könyvet és várhatnak hasonló folytatást.

Kibetűzni a rejtjeleket

Lovas Anett Csilla

Beszámoló a debreceni Déri Múzeumban 2014. január 9-én rendezett irodalmi estről, amelyen Borbély Szilárd: A Testhez című kötetének részletei hangzottak el.

„Hát, kisasszony, ez nem volt egy szórakoztató előadás! Mintha otthon bekapcsoltam volna a Kékkfényt...” – fordult hozzám egy idősebb úr a debreceni Déri Múzeumban tartott irodalmi est után. A Csokonai Színház művészei Borbély Szilárd *A Testhez* c. kötetének tizenöt versét szólaltatták meg január 9-én, s az előadás valóban megrázó perceket tartogatott. Az előadás célja nem a szórakoztatás volt, s nem is bizonyos bűnügyek Kékkfény-szerű, már-már bulváros felsorakoztatása, hanem ennél sokkal több: számos továbbgondolásra alkalmas témát és talán még ennél is több feldolgozandó érzelmet kaptunk ezen az estén.